

Begreppet underklass i riksdagsdebatten 1971–2021

The concept of underclass in the parliamentary debate 1971–2021.

This article is a study of how the concept of underclass has been used in the Swedish parliament during the years 1972–2021. The questions asked are: to whom has the concept been applied, what problems are attributed to the underclass and what consequences are assumed to follow from the existence of an underclass? This is studied by means of a discourse analysis of parliamentary documents, such as motions, committee reports and addresses in which the concept has been used. The analysis shows that the concept of underclass has been used by all parties in the parliament. During the first part of the timeframe, left-wing parties used the concept more frequently, but during the last decades the concept has mostly been used by right-wing parties. Problems ascribed to the underclass are deficient education, unemployment and welfare dependency. Another conclusion is that the concept seems to refer to two different underclasses, an old domestic underclass that is in employment, and a new immigrated underclass that does not work.

Keywords: Underclass, political discourse, welfare dependency, social exclusion, class

Vad är överklass?

De tärande, de styrande

Vad är underklass?

De närande, de styrda

Raderna ovan är hämtade från August Strindbergs *Lilla katekes för underklassen*, som skrevs i mitten av 1880-talet.¹ Strindbergs katekes är en av de tidigaste belagda användningarna av begreppet underklass i Sverige. Intressant nog är den också en skrift som citerades och återopades vid flera tillfällen i riksdagen under 1970- och 1980-talen,

---

1 Citatet är hämtat ur ett nytryck av *August Strindbergs lilla katekes för underklassen* från Karneval förlag 2012, sidan 12, kursiveringar i original. Enligt förordet i denna bok var Strindberg inte först med att använda begreppet, utan hämtade det från Nils Herman Quidings *Slutlikvid med Sveriges lag* från 1865.

då av företrädare för nuvarande Vänsterpartiet.² Första gången begreppet underklass användes i riksdagen med den betydelse som Strindberg gav det, var emellertid långt tidigare. Det var år 1886 i en diskussion om ”de mindre bemedlade klassernas” missnöje över kommunala avgifter, vilket antogs kunna leda till konflikter mellan över- och underklassen (Motioner i första kammaren, N:o 33, 1886).

I svensk forskning finns ett fåtal studier som diskuterar begreppet underklass, då främst i samband med att andra begrepp för utsatthet och samhällelig underordning, såsom marginalisering och utanförskap, behandlas (se t.ex. Bengtsson 2012; Alm, Bäckman & Gavanas m.fl. 2010; Davidsson 2010). Det finns däremot ingen forskning som specifikt behandlar underklassen som begrepp. En anledning är förstås att vi i Sverige inte så ofta talar om underklass, att det är vanligare att använda begrepp som utanförskap och utsatthet, men kanske beror det också på att begreppet numera har fått en nedsättande betydelse. Som jag kommer att visa har begreppet dock aldrig försvunnit helt ur riksdagsdebatten. Det har tvärtom använts flitigt i samband med att vissa frågor diskuterats, inte minst under 2000-talet.

Användningen av begreppet underklass i riksdagen har en symbolisk betydelse på så vis att det etablerar begreppet och gör det giltigt som politiskt argument (jfr Wacquant 2022:53). Det slås fast att det existerar en underklass i samhället, och de problem som underklassen sammankopplas med görs till sociala problem som kräver politiska insatser (jfr *ibid.*). Det finns därför all anledning att uppmärksamma hur underklassbegreppet har använts i riksdagen och vilken betydelse det har givits.

Syftet med den här artikeln är att analysera hur begreppet underklass har använts och vilken innebörd det givits i riksdagsdebatten under åren 1971–2021. Här adresseras tre frågor: Vilka avses med begreppet? Vilka problem sammankopplas med underklassen? Och slutligen vilka konsekvenser antas förekomsten av en underklass innebära? Som en bakgrund till denna analys ställs också frågor om förändringar av användningen över tid samt om vem eller rättare sagt vilka partier som använder begreppet i riksdagen.

Underklassen som begrepp

Den svenska forskningen om underklassbegreppet är som nämnts ovan inte så omfattande. Det är i den amerikanska, och i viss mån även brittiska, forskningen som den engelska motsvarigheten *underclass* har behandlats mer extensivt. Intressant i sammanhanget är att det anses vara en svensk forskare som introducerade begreppet inom vetenskapen, nämligen Gunnar Myrdal. Myrdals användning av begreppet ”under-class”³ i boken *Challenge to Affluence* från 1963 uppges genomgående som det första omnämnandet av underklassen i vetenskapliga sammanhang (se t.ex. Robinson & Gregson 1992:38, Garrett 2017:2).

2 I ett anförande i riksdagen 2011 föreslog en representant för V att Strindbergs katekes skall tryckas upp på nytt och delas ut till alla högstadiungdomar inför hundraårsminnet av Strindbergs död 2012 (2011/12: KrU1, anf. 104).

3 Myrdal skriver ordet med både citationstecken och bindestreck.

I slutet av 1970-talet blev begreppet politiskt då det togs upp i den amerikanska fattigdomsdebatten. Det är också inom denna debatt som forskningen om dess användning är störst. Medan underklassbegreppet av Myrdal gavs en strukturell betydelse, som en beteckning för det lägsta skiktet i samhället, kom det i den amerikanska debatten snabbt att få en nedsättande innebörd och i många fall också likställas med USA:s afroamerikanska fattiga (Cameron, Cabaniss & Texiera-Poit 2012:25–29, Welshman 2013:142). Underklassen kopplades samman med arbetslöshet, avbruten skolgång, drogberoende och kriminalitet, men också med beroende av välfärdsförmåner samt beteenden eller en kultur som avviker från samhället i övrigt (Welshman 2013:142–143; Katz 2013:205–207; Wacquant 2022:81–82). De pejorativa konnotationerna har följt med begreppet till nutidens diskussioner av underklassen, och de finns även i den brittiska debatten. Värt att nämna är kanske att den underklass som diskuterats i Storbritannien inte i första hand sammankopplats med etnicitet, utan setts som del av arbetarklassen (Welshman 2013:162, 166).

Den nedsättande innebörden hos begreppet, i och med de asociala beteenden och moraliska tillkortakommanden som tillskrivs underklassen, har av forskare givits särskilda namn. Martin (2016:81) kallar den underklaslesen, Shildrick (2018:37–28) talar om en underklassberättelse och Levitas (1998:21) om en moralisk underklassdiskurs. Denna berättelse eller diskurs skulle kunna ses som ett slags idealtyp för hur underklassen har kommit att beskrivas. En idealtyp vars viktigaste element är ett fokus på beteenden och kultur i underklassen snarare än på struktur och socioekonomisk position.

Sammankopplingen med kultur förändrar på ett markant sätt grunden för urskiljandet av underklassen. Genom underklassberättelsen blir underklassen en grupp som kännetecknas av vissa beteenden eller en viss livsstil snarare än av sin ekonomiska utsatthet (Katz 2013:207). Berättelsen om underklassen har så också kommit att bli ett slagkraftigt argument i den socialpolitiska debatten i USA såväl som i Storbritannien. Både arbetslöshet och beroende av välfärdsstaten ses inom liberala och konservativa diskurser som en följd av alltför generösa välfärdsförmåner, och hänvisningar till en underklass fungerar på så sätt som politiska argument för neddragningar inom välfärdsstaten (Martin 2004:81,90). Underklassen blir därmed en klass för vilken välfärdens förmåner alltid anses utgöra en moralisk fara (*moral hazard*), med vilket menas att förmånerna i sig själva antas uppmuntra till utnyttjande av dem (Martin 2004:79–81). Förmånerna anses till och med kunna skapa ett beroende hos de individer som kommer i åtnjutande av dem. Det räcker emellertid inte med att välfärdens förmåner inom dessa diskurser antas skapa ett beroende, de sägs dessutom skapa en kultur av beroende som går i arv från generation till generation (Manicol 2017:106). Underklassens barn framstår därmed redan från födseln som dömda till bidragsberoende, till arbetslöshet och till reproduktion av sin klasstillhörighet och sin livsstil, eftersom de tidigt kontamineras av föräldrarnas kultur.⁴

4 Underklassbegreppet får här vissa likheter med Lewis begrepp fattigdomskultur (Lewis 1966) med vilket det också har jämförts (se t.ex. Welshman 2013; Gans 1990).

Underklassen antas emellertid inte endast vara moraliskt och kulturellt avvikande, den anses också utgöra ett hot. Med underklass underförstås en viss farlighet, enär klas-sens tillskrivna kriminalitet och allmänna oordning antas drabba även samhället i stort (Mann, 1994:86). Så blir berättelsen om underklassen i USA också ett slags varning för vad vi har att vänta i Europa och Skandinavien (Andersen & Elm Larsen 1995:75, Robinson & Gregson 2018:50). I diskursen kring underklassens farlighet finns som vi kan se vissa likheter med det som kallas moralisk panik, vilket också påtalats av flera forskare (Hayward & Yar 2006:10, Hancock & Mooney 2013:59).

I samband med underklassen som hot diskuterar brittiska forskare hur en annan diskursiv figur, det sönderbrutna samhället, har kommit att färga den politiska debatten. Det sönderbrutna samhället ses som en kris vars grund står att finna i de sociala problem som tillskrivs underklassen, såsom arbetslöshet, kriminalitet och bidragsberoende (Hancock & Mooney 2013:47). Under 2011 utbröt upplopp i flera engelska städer, vilka i media och politisk diskurs sågs som sprungna ur en fientlig och dysfunktionell underklass och betraktades som ett uttryck för det sönderbrutna samhället. Bränslat till den kris som oroligheterna antogs vara ett tecken på ansågs emellertid inte vara underklassen i allmänhet. I stället utpekades den underklass som sades bebo vissa områden eller en viss typ av områden, nämligen de offentligt subventionerade bostadsområdena (*social housing estates*). Dessa bostadsområden karaktäriserades i diskursen som välfärdsgetton och dess invånare som en socialt exkluderad och bidragsberoende underklass (Hancock & Mooney 2013:51). Underklassbegreppet kom i debatten således inte bara att innefatta en avvikande kultur, utan det sammankopplas också med vissa specifika platser. Dessa platser blir vad Wacquant kallar territoriellt stigmatiserade (Wacquant 2007:68), en stigmatisering som också vidhåftar dess invånare. När underklassberättelsen på detta sätt möter retoriska figurer som välfärdsgetton och det sönderbrutna samhället utpekades de sociala problemens epicentrum på ett tydligt sätt. Hotet mot samhället har sitt ursprung i vissa områden, och dessas problem antas inte vara utsatthet och fattigdom utan invånarnas moral och kultur (jfr Hancock & Mooney 2013:58). Området eller platsen kommer i förlängningen också att kunna fungera som en metafor för underklassen och dess tillskrivna problem.

Underklass är som framgått ett allt annat än entydigt begrepp, oavsett om det används i den vetenskapliga litteraturen eller i den politiska diskursen. Till slut blir det också svårt att skilja den vetenskapliga diskussionen från den politiska då de vetenskapliga framställningarna blir delar av den politiska diskursen, även om de då ibland får ett annorlunda innehåll. I historiska framställningar över underklassbegreppets användning, såsom Katz (2012:203–212), Welshman (2013:141–161) och Wacquant (2022:passim), blir politik och vetenskap också delar av samma debatt. Ett annat problem när det gäller den forskning som finns kring begreppet är att den i huvudsak handlar om USA och de särskilda omständigheter som råder där, både i fråga om vilka underklassbegreppet applicerats på och de politiska diskurser som begreppet blivit en del av. Därför är det också svårt att dra några slutsatser kring dess överförbarhet till svenska förhållanden. Däremot kan både den amerikanska och den brittiska forskningens resultat tjäna som jämförelsepunkter för analysen av underklassbegreppet i

svensk politik. Underklassberättelsen kan således användas som ett hjälpmedel för att urskilja olika användningar av begreppet och den innebörd det givits. Tanken är att forskningen om underklassbegreppets användning i andra länder kan användas som en bakgrund mot vilken begreppets användning i svensk politik kan framträda i relief.

Teoretiska utgångspunkter

Det finns flera sätt att göra distinktioner mellan olika typer av underklassbegrepp. Exempel på typologier finns i Cruickshank (2000:29–33) och Dixon, Carrier och Dogan (2005:23–27), som diskuterar olika underklassbegrepp utifrån vetenskapsteoretiska och metodologiska utgångspunkter. De slutsatser som dras i dessa analyser gäller dock begreppens potential för studier av de grupper som i olika sammanhang benämns som underklass, och typologierna är därför inte särskilt användbara i en analys av begreppets användning inom en politisk diskurs. Därför kommer jag här i första hand att använda de sätt att urskilja olika underklassbegrepp som Loïc Wacquant ger i sin bok *The Invention of the "underclass"* (2022:66).

Wacquant för i boken en diskussion kring olika framställningar av underklassbegreppet från dess introduktion i engelska språket i början av 1900-talet och fram till i dag.⁵ Utifrån dessa framställningar gör han en åtskillnad mellan tre olika sätt att se på underklassen. Dessa sätt som Wacquant kallar för underklassens "tre ansikten" är underklass som social position, underklassen som bärare av antisociala beteenden och slutligen underklassen som skapad av grannskapets problem (Wacquant 2022:66). För att den typologi som Wacquant utvecklat lättare skall kunna brukas som analysredskap har jag här valt att renodla de olika typerna av underklassbegrepp, och framställningen nedan är därför betydligt mindre nyanserad än i originalet.

Det första sättet att se på underklass, det vill säga som en social position, utgår från Myrdals bestämning av begreppet 1963. Med begreppet avsågs då den grupp som befinner sig längst ned i samhällets hierarki, en grupp av personer som inte är i arbete och som riskerar att uteslutas från både arbetslivet och samhället i stort. Underklassen som grupp urskiljs på detta sätt enbart utifrån sin objektiva position i en klasstruktur, där den kan ställas i relation till andra klasser såsom överklassen. Begreppet tar således ingen hänsyn till gruppens beteenden, kultur eller etnicitet (Wacquant 2022:67–75, 93).

Det andra sättet att se på underklassen, där den framstår som bärare av olika antisociala beteenden, har mycket gemensamt med det som Levitas (1998:21) kallar den moraliska underklassdiskursen, vilken enligt tidigare forskning varit det dominerande sättet att porträttera underklassen i (engelskspråkig) politik och media. Urskiljandet av underklassen har enligt detta synsätt inget att göra med dess position i samhällets klasstruktur, dess fattigdom eller dess bristande arbetsmöjligheter. Den kännetecknas snarare av en mängd asociala beteenden som gör att den avviker från samhället i övrigt,

⁵ Wacquant tar förstås inte upp Strindberg och dennes *Lilla katekes för underklassen*. Enligt *Oxford English Dictionary* var det i stället en skotsk revolutionär som använde det engelska begreppet första gången 1918.

och dess utsatthet betraktas ofta som självförvållad. Underklassen får i denna inkarnation också en koppling till etnicitet och boende i vissa områden (Wacquant 2022:78–80).

Det tredje sättet att urskilja underklassen kallas av Wacquant för neo-ekologiskt. Synsättet ser underklassen som knuten till utsatta bostadsområden, och lyfter fram grannskapet eller närområdet som förstärkare av gruppens marginalisering (Wacquant 2022:93).⁶ I detta begrepp kombineras enligt Wacquant både strukturella förutsättningar och antaganden om asociala beteenden. Strukturen i form av arbetslöshet tvingar ekonomiskt utsatta grupper att flytta till vissa områden, och områdena i sig påverkar och förändrar de boende så att de kommer att utveckla vissa avvikande beteenden (Wacquant 2022:97–99). Det neo-ekologiska sättet att tänka kring underklassen har särskilt använts när det handlat om befolkningen i USA:s utsatta innerstadsområden. Även om detta underklassbegrepp försöker att introducera samhällsstrukturen som övergripande orsak, innebär det genom antagandena om asociala beteenden trots allt ett slags skuldbeläggande av gruppen underklass (Cruickshank 2000:33).

Metod

Det empiriska materialet för studien har insamlats via sökfunktionen på riksdagens hemsida genom en sökning på termen underklass. För att få ett så informationsrikt material som möjligt har studien, efter en initial genomgång av samtliga träffar, avgränsats till perioden från 1971 till och med 2021. Det är nämligen under dessa årtionden som användningen av begreppet har varit flitigast i riksdagen. Även om begreppet har funnits med i riksdagsdebatten sedan sent 1800-tal, rör det sig om enbart ett fåtal användningar per decennium före 1970-talet.⁷ Avgränsningen har också gjorts för att kunna belysa den politiska debattens förändring över tid och samtidigt ge en så aktuell bild av begreppets användning som möjligt.

Från sökningens träffar har jag tagit bort sådana som handlar om annat än människor, till exempel tåg och årskurser i skolan. För att avgränsa studien till riksdagsdebatten har jag också tagit bort SOU:er och andra utredningar. Det som har studerats är anföranden i riksdagen, motioner, propositioner, interpellationer, skrivelser och utskottsbetänkanden.⁸ Totalt har jag funnit 245 träffar i dokument och anföranden där begreppet används. Antalet enskilda användningar av begreppet är dock fler än så, då det ibland används fler än en gång i samma anförande eller motion.

Ytterligare en kommentar måste göras i detta sammanhang. På riksdagens hemsida går det att söka utifrån årtal eller rättare sagt riksmöten, men en sådan sökning ger ett

⁶ En forskare som använt detta sätt att se på underklassen är Julius Wilson i boken *The truly disadvantaged. The inner city, the underclass and public policy* (2012[1987]).

⁷ Underklassen diskuterades även relativt frekvent kring förra sekelskiftet, då i huvudsak i anslutning till överklassen och dess privilegier i jämförelse med underklassens umbäranden.

⁸ Ett sätt att ytterligare begränsa studien skulle vara att ta bort utskottsbetänkanden och propositioner, då dessa inte på samma sätt som motioner och anföranden i riksdagen är partianknutna. Dock har jag velat ha med dessa dokument, då de visar på en partiöverskridande och på så sätt ett slags sanktionerad användning av begreppet underklass i den mån det förekommer i dokumenten.

något annorlunda resultat i fråga om antalet träffar än det jag själv funnit. Det finns två förklaringar till detta: dels att en årtalssökning tar med den typ av texter som jag uteslutit, dels att varje debatt där underklassbegreppet använts räknas som en träff, medan jag har urskilt enskilda anföranden där begreppet används. Eftersom det ibland används i flera anföranden under en och samma debatt får jag också fler träffar under vissa år, medan jag under andra år har räknat in färre träffar än en sökning på årtal via riksdagens hemsida ger.

Materialet har studerats med i första hand kvalitativ analys, men även kvantitativa mått används. Den kvantitativa genomgången tjänar som ett slags bakgrund till den kvalitativa analysen och utgörs av en mycket enkel deskription som urskiljer antal användningar under femårsperioder relaterat till användarnas politiska hemvist samt i några fall antalet användningar kopplat till vissa frågor eller vissa formuleringar. Den huvudsakliga kvalitativa analysen har varit inriktad på det innehåll som begreppet givits vid användningen. De tre frågor som presenterades i inledningen har styrts analysen på så sätt att den har uppmärksammat vilka grupper som avses med begreppet, vilka problem som sammankopplats med underklassen och vilka konsekvenser förekomsten av en underklass sagts medföra. Vid kodningen av materialet har olika kategorier av problem, såsom arbetslöshet, kriminalitet och bidragsberoende, urskilts. Därefter har en jämförande analys genomförts mellan de olika kategorierna för att finna mönster i diskursen. Kategorierna har på detta sätt relaterats till de olika de olika grupper som betecknats som underklass. På liknande sätt har även de konsekvenser som antas följa av existensen av en underklass kategoriserats och satts i relation till grupper och problem.

Analysen kan betecknas som en form av diskursanalys. Den kan ses som en analys av den politiska diskursen om underklassen, då det som studeras är det som kan sägas och skrivas om underklassen i riksdagen (jfr Foucault 1993[1971]: 57). Förutom ett intresse för det språkliga innebär det diskursanalytiska perspektivet också att studien enbart handlar om det som sägs om underklassen, och att den inte kan uttala sig om de grupper i samhället som begreppet appliceras på (jfr Petersson 1995:33–35). Studien säger således inget om huruvida det i realiteten finns en samhällelig underklass och vad som i så fall kännetecknar den.

I framställningen av resultaten har jag genomgående valt att använda de nuvarande partibeteckningarna även för de partier som bytt namn liksom förkortning. Det är också partibeteckningarna jag utgår ifrån i analysen, medan de enskilda riksdagsledamöters namn inte nämns. För att framställa de politiska skillnaderna använder jag en indelning av partierna i olika block. De formuleringar som används är högerblock respektive vänsterblock. Till högerblocket har jag här räknat SD, M, KD, L och C, till vänsterblocket MP, S och V. I redovisningen använder jag också beteckningen det borgerliga blocket. Jag avser då inte SD, utan enbart de traditionella borgerliga partierna.

I fråga om några av de analyserade dokumentens art har jag i redovisningen tagit mig friheten att använda förkortningar. Förkortningarna är som följer: RP (Riksdagens protokoll), Mot. (Motion) och Prop. (Proposition). Studiens tillvägagångssätt har granskats och godkänts av Etikprövningsmyndigheten (Dnr 2023-05572-01).

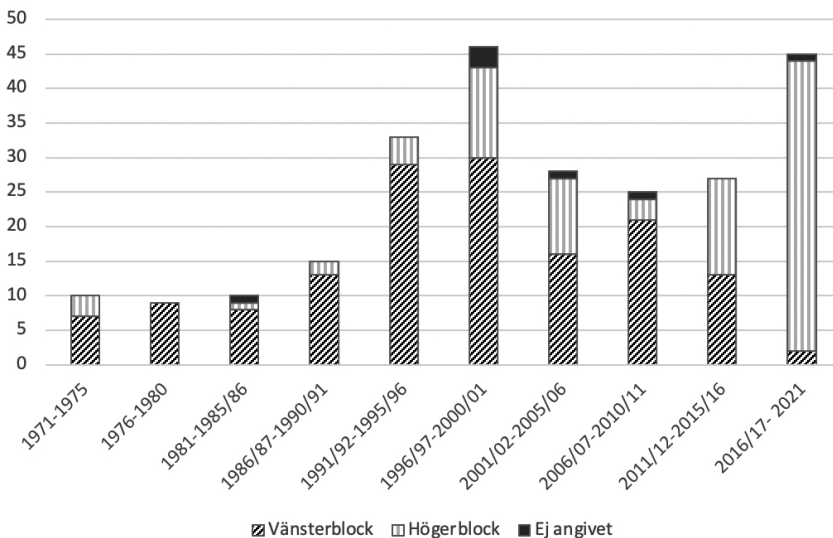
Resultat och analys

Redovisningen tar sin början i en kvantitativ sammanställning av antalet gånger begreppet underklass använts i riksdagen, uppdelad på femårsperioder, samt en diskussion kring vilka som använt det. Som tidigare nämnts tjänar denna del som en bakgrund till den följande kvalitativa analysen. Därefter diskuteras vilka som avses med begreppet underklass, det vill säga vilka grupper som omtalas i samband med dess användande. Slutligen diskuteras de problem eller frågor som tagits upp i relation till underklassen och de konsekvenser som förekomsten av en underklass antagits innebära.

Begreppets förekomst i riksdagsdebatten

Underklassen har omtalats i riksdagen under hela den period som studien avser, men begreppet användes betydligt flitigare från och med mitten av 1990-talet och fram till och med 2021. Som framgår av diagram 1 nedan kan vissa kluster av år då begreppet används mer frekvent än annars urskiljas. Dessa finns framför allt slutet av 1990-talet och mitten av 2010-talet. Under båda perioderna handlar majoriteten av inläggen om framväxten av vad som har kommit att kallas en ”ny underklass”. Fram till och med 1990-talet är det i huvudsak vänstern som använder underklassbegreppet, men under 2000-talet används det alltmer av partierna i högerblocket, som från och med mitten av 2010-talet är näst intill de enda som hänvisar till en underklass i sina inlägg. Underklass har således gått ifrån att vara ett begrepp som använts av vänstern till att bli en del av högerblockets politiska argumentation.

Diagram 1: Antal tillfällen då underklassbegreppet använts uppdelat på femårsperioder⁹ och politisk färg.

⁹ Den sista stolpen i diagrammet innefattar dock 5,5 år, då jag där inkluderar hela år 2021.

Vad eller vilka avses med begreppet underklass?

Det vanligaste sättet att använda begreppet är för att urskilja en viss grupp av individer och deras underordning eller utsatthet. De som i materialet framställts som tillhörande underklassen är: livegna, småbönder, arrendebönder, lågavlönade arbetare, arbetslösa, lågutbildade, kvinnor, handikappade, invandrare, flyktingar, ungdomar, utländska doktorander med stipendium, riksdagsledamöter, missbrukare, thinnersniffare, hbtq-personer, pensionärer, gästarbetare samt befolkningar som förtrycks eller utnyttjas i andra länder. Medan vissa av grupperna endast omnämns i inlägg från en och samma grupp av riksdagsledamöter och i ett fåtal diskussioner eller under en viss tid, återkommer hänvisningar till grupper som arbetslösa, invandrare, flyktingar, lågutbildade och i viss mån även kvinnor under hela den studerade tidsperioden.

Emellertid används begreppet underklass också i ett annat syfte, nämligen för att retoriskt lyfta fram ojämlikheten och skiktningen av samhället eller för att invända mot sådana tänkesätt. I dessa inlägg ställs underklassen mot överklassen, såsom i de citerade raderna av Strindberg. Ett exempel på en sådan användning kan hämtas från ett inlägg av en företrädare för Vänsterpartiet i en debatt om lagen om omhändertagande av berusade personer (LOB).

Uttryckt i klartext: När underklassen super finns det alltid lagar som kan användas för att sätta fast den som bär sig illa åt, men när överklassen super är lagarnas räckvidd begränsad, hur illa man än bär sig åt. Lagen om tillfälligt omhändertagande visar sig här som den klasslag den verkliga är och som vi i vpk alltid framhållit att den är. (RP 1977/78:449)

Precis som i inlägget ovan är det oftast företrädare för Vänsterpartiet som talar om underklassen i relation till överklassen (Se även RP 2006/07, anf.19). Undantag från detta utgörs bland annat av moderater, som under 1970-talet invände mot användningen av olika klassbegrepp och menade att begrepp som underklass och överklass liksom indelningen i socialgrupper ”saknar all förankring i verkligheten idag” (RP 1975:29).

Om vi återvänder till frågan om vilka som antas tillhöra underklassen finns en skillnad mellan de grupper som räknats upp ovan, det tycks nämligen som om det talas om två olika underklasser – en gammal, traditionell underklass respektive en ny underklass (jfr Svedgard, 2016:15). Redan i slutet av 1970-talet finner vi anföranden som varnar för ”framväxten av en ny underklass” liksom för framväxten av en ”permanent underklass”. Det som kännetecknar den nya underklassen sägs vara bristande utbildning och arbetslöshet, men kanske framför allt att den är invandrad. Vi ser således här en skillnad mellan å ena sidan en infödd, gammal underklass som är i arbete och å andra sidan en ny, utrikesfödd underklass som saknar arbete. Det första tillfället då den nya underklassen omtalas är i en motion från Socialdemokraterna år 1979:

Det finns ett klart samband mellan dålig utbildning och arbetslöshet. Arbetsmarknadsstatistiken pekar på höga arbetslöshetssiffror bland invandrarungdomar. Om inte snabba åtgärder sätts in kan vi skapa en ny permanent underklass. (Mot.1979/80:1305)

Det här anförandet kan ses som början på ett nytt sätt att använda beteckningen underklass. Den gamla underklassen försvinner alltmer ur den politiska diskursen, även om den återkommer i debatten kring vissa frågor, och under de följande decennierna kommer det mer och mer att handla om den nya, invandrade underklassen. Det är också denna nya och framväxande underklass som diskuteras under de år då underklassbegreppet används som flitigast.

En intressant observation i relation till den nya underklassen är att den hela tiden är i vardande. Precis som i den citerade motionen ovan är den ännu inte här – den skapas eller växer fram. Oavsett om hänvisningarna till en ny underklass görs 1979 eller 2021, är det alltid hotet om dess framväxt eller permanentande som utgör det politiska argumentet. Framväxten av en ny underklass framställs som en fara vilken endast kan undvikas genom de politiska åtgärder som föreslås i de olika inläggen. Retoriken kring underklassens framväxt som ett hot blir tydlig i ett anförande av en företrädare för Liberalerna år 2019:

Detta är särskilt tydligt i våra utsatta förorter, där vi ser framväxten av bidragsberoende och sysslöshet och framväxten av en ny underklass. Det är grogrunden för den kriminalitet som vi ser, inte minst i Malmö i Skåne där jag själv bor, som sliter isär vårt samhälle, skapar otrygghet och gör att samhället inte håller ihop. Det är ett samhälle där det blir viktigare varifrån man kommer än vart man är på väg. (RP 2019/2020, anf.56)

Formuleringarna i de citerade raderna finns med i ytterligare tre inlägg från samma riksdagsledamot. I ett anförande från 2018 framställs hotbilden än tydligare när den sista meningen som citeras ovan förlängs som följer "... än vart man är på väg är ett farligt samhälle" (2018/19: anf.12).

Det här inlägget är bara ett i mängden av dem som varnar för framväxten av en ny underklass och för de problem som denna anses kunna föra med sig, såsom kriminalitet, otrygghet och splittring av samhället. Förutom varningen för den nya underklassens framväxt finns i utdraget ännu en återkommande tankefigur när det handlar om den nya underklassen, nämligen att den ses som platsbunden. Till skillnad från den gamla underklassen, som sällan kopplas samman med särskilda platser, framstår den nya underklassen nästan alltid som bunden till en viss plats – förorten eller det utsatta området i storstaden. Det är här, i de utsatta områdena, som den antas växa fram. I begreppet ny underklass sammankopplas således en mängd sociala problem vilka skapar en bild av denna nya underklass som näst intill verkar tas för given i diskussionen, en bild där etnicitet, arbetslöshet, platsbunden utsatthet och utanförskap kan underförstås.

Om vi ser närmare på de senaste årens debatt och användningen av begreppet blir bilden av den nya underklassen emellertid inte lika entydig. Här är det framför allt i de inlägg som görs av representanter för Sverigedemokraterna som begreppet ibland används på ett annat sätt. Den nya underklassen är i dessa inlägg inte längre i vardande eller på framväxt, utan framställs i stället som ett faktum här och nu. Ett exempel finns i en motion från detta parti, där problemen formuleras som att vi har en ”i det närmaste institutionaliserad etnisk underklass” (Mot. 2020/21:4073). En annan skillnad i Sverigedemokraternas inlägg är att de även urskiljer andra grupper som sägs bilda en ny underklass, som funktionshindrade och pensionärer. I en motion från SD 2020/21 framställs till exempel pensionärer som en ny underklass:

Den ekonomiska situationen för många av Sveriges pensionärer har under flera år varit under all kritik. Det släpps årligen rapporter som visar att andelen personer som lever på så kallat äldreomsorgsstöd ökar. Det förekommer att människor efter ett helt yrkesliv, trots lång tids arbete har så låg pension att den knappt räcker till att betala räkningarna. Detta har skapat en ny underklass bland de människor som byggt upp den välfärd vi idag får ta del av i Sverige. (Mot. 2020/21:3106)

Den nya underklass som omtalas i utdraget ovan är inte arbetslös och förmodligen inte heller bosatt i ett utsatt område. Den utgörs av personer som ”har arbetat ett helt yrkesliv” och som har ”byggt upp” den svenska välfärden. Här tycks det som om den gamla, arbetande, traditionella underklassen återuppstår, nu som en underklass som inte förtjänat den utsatthet som pensionärlivet kommit att innebära. Den politiska retorik som utnyttjas när denna nya underklass lyfts fram bygger inte på hotbilden, utan på den moraliska indignationen. De utgångspunkter som impliceras i detta uttalande framkommer tydligt i en annan motion från samma parti, där det fastslås att ”den som vill komma i åtnjutande av alla de förmåner och privilegier som följer av det svenska medborgarskapet, bör ha gjort rätt för sig, och kunna stå på egna ben, utan att vara samhället till last” (Mot. 2020/21:4073). Välfärden blir en rättighet endast för dem som själva bidragit genom arbete och inbetalning. Den inhemska underklassens rättigheter ställs här mot den invandrade underklassens brist på prestationer och därav följande moraliska utestängning från sådana rättigheter.

Den moraliska undertonen i det ovan citerade inlägget är förstås inte unik för SD:s politiska retorik, utan finns i de flesta partiernas framställningar av underklassen. Än tydligare blir den moraliska dimension som vidhåftar begreppet underklass när vi ser på de problem som underklassen anses drabbas av eller ge upphov till.

Underklass och sociala problem

Under hela den studerade perioden finns det två sociala problem som (den nya) underklassen nästan genomgående sammankopplas med, nämligen arbetslöshet och bristande utbildning eller skolgång. En övervägande majoritet av inläggen handlar om just detta, oavsett partifärg. Problemen anses också hänga ihop: bristande utbildning antas leda till arbetslöshet. Denna utveckling anses bidra till framväxten av en

lågutbildad underklass med vilken en rad andra problem, såsom bidragsberoende och kriminalitet, antas följa.

Bristande utbildning och arbetslöshet skapar en ny underklass

Skolan framställs i vissa inlägg som om den direkt bidrar till att skapa en underklass. På 1980-talet menade Vänsterpartiet att vi riskerar att få ”en skola som på ett tidigt stadium sorterar ut den nya underklassen” (Mot. 1983/84:72). I slutet av samma årtionde ansågs problemen med en lågutbildad underklass till och med vara så stora att miljöpartister framhöll att utbildning inte enbart kan ses som en rättighet, utan också måste vara en skyldighet. I en motion argumenterade de för att utbildning inte kan vara frivillig om vi inte skall ”återskapa en stor och dåligt utbildad underklass” (Mot. 1989/90:Ub211).

I Miljöpartiets motion liksom i många av de andra inläggen kring skolan är det den nya underklassen som står i fokus. Det är skolgången för barnen till utrikes födda föräldrar som ger anledning till oro. Under åren runt millennieskiftet diskuterades den skiftande kvaliteten på skolor i olika områden, och då främst den sämre kvaliteten på skolor i utsatta områden. Socialdemokraterna drog i en motion slutsatsen att skolan på detta vis skapar en ”över- och underklass” (Mot. 1998/99:Ub231). Även de borgerliga partierna framhöll att något måste göras åt skillnaderna mellan olika skolor för att förhindra framväxten av en underklass i utsatta områden. För Moderaterna var det stora problemet att barn och ungdomar i dessa områden inte lär sig svenska. Lösningen var att låta elever och föräldrar fritt välja skola och inte hänvisas till skolan i det område där de bor. I både motioner och anföranden argumenterade moderater som nedan:

Men kvaliteten och innehållet i den undervisning som sker i skolan ska väl inte påverkas av vilka efternamn de har som bor runtomkring skolan. Detta är ytterligare ett argument för att eleverna själva ska få välja skola – så att kvaliteten på skolan styr, inte vilket område man bor i, och så att de här eleverna kan börja prata svenska på skolgårdarna. I verkligheten ser det nämligen ut så här – det gäller nu ett citat av en pojke som är ordförande i Turkiska Ungdomsförbundet: ”Det vi ser är Sveriges nya underklass --- Jag pratade turkiska hemma, turkiska i skolan och obegriplig svensk-turkisk slang med kompisarna. För att lyckas vända denna trend krävs att alla invandrare som svenskar förstår att: vägen heter utbildning”. (RP 01/02:100, Anf.56)

Det intressanta med raderna ovan är citatet i anförandet. I stället för att själv lyfta hotet om en ny underklass citerar riksdagsledamoten en person vilken beskrivs som en representant för den utsatta gruppen. Genom att den citerade presenteras som ”en pojke som är ordförande i Turkiska ungdomsförbundet” framstår uttalandet som ett vittnesbörd direkt från skolgården. Som en röst från skolgården vittnar citatet om erfarenheter som inte kan negligeras, och problemen framstår än tydligare. Just dessa rader citeras också i tre andra inlägg från samma parti och med samma förslag som lösning på problemen (Se Mot. 2000/01:A244; Mot. 2000/01:UB40; Interpellation 2001/02:377).

Hur bristande utbildning skapar en ny eller permanent underklass återkommer i flera inlägg även under 2010-talet. Farhågorna gäller då inte längre språkkunskaper eller kvaliteten på skolorna, utan att så många lämnar grundskolan utan behörighet till gymnasiet.

Problemet med den nya lågutbildade underklassen framställs också som ett hot mot samhället (se t.ex. RP 17/18: 98, Anf.75; RP 17/18:15, Anf.8). Här återkommer den tidigare nämnda tankefiguren om samhället som slits isär med kriminalitet och otrygghet som följd. Framför allt är det borgerliga riksdagsledamöter som för denna typ av argumentation. Nedan finns ett exempel från ett anförande av en representant för Centern:

Tudelningen av Sverige är på riktigt. Den går djupt mellan stadsdelar och landsändar. Den skär mellan dem som har god utbildning och dem som inte ens har gått ut gymnasiet, mellan inrikes födda och nyanlända, mellan dem som alltid har haft ett jobb och dem som alltid varit utan. I tudelningens spår riskerar en ny social underklass att växa fram, parallella samhällen uppstå och otryggheten att breda ut sig. Men regeringen blundar. (RP 2016/17:33, Anf.102)

I det citerade inlägget återkommer tre attribut som vi känner igen från den politiska diskussionen om underklassen ovan – arbetslöshet, bristande utbildning och migrantstatus. Vi känner också igen tankefiguren om det sönderslitna samhället, även om den nu uttrycks i termer av tudelning. Men det som blir intressant i det här inlägget är att kausaliteten i relationen mellan underklassen och samhällets söndring framstår som omvänd. Tudelningen av samhället framställs som ett faktum, den är redan här, och det är ”i tudelningens spår” som en ny underklass riskerar att uppstå och det är tudelningen som skapar otryggheten, inte underklassen i sig.

Även om orsakssambanden framstår som annorlunda i citatet ovan är de problem som tas upp i inlägget liksom de lösningar som föreslås på inget sätt nya. Tidigare i inlägget, liksom i många andra från Centern och andra borgerliga partier, anges lösningen vara att ta bort trösklarna på arbetsmarknaden. De trösklar som avses gäller i första hand anställningstryggheten, och lösningen är en uppluckring av denna samt att frångå kollektivavtal och i stället införa lägre ingångslöner. På så sätt skulle fler nyanlända kunna ta sig in på arbetsmarknaden och vi skulle kunna hejda framväxten av en ny underklass bland dem som nu är inlåsta i arbetslöshet och utanförskap (se t.ex. Mot. 2026/17:3730, RP 2016/17:13 anf. 93, RP 2017/18: 131 anf.5, RP 2017/18:15 anf.6). I den borgerliga politiska diskursen är det således lagarna på arbetsmarknaden som är roten till problemen. En annan bov i dramat enligt den borgerliga retoriken är välfärdens förmåner, vilka indirekt antas bidra till arbetslöshet och på så sätt leda till framväxten och permanentandet av den nya underklassen.

Alla inlägg kring underklass och arbetslöshet skiljer dock inte ut den nya underklassen, och det är inte bara den nya underklassen som kan anses innebära en fara för samhället eller enskilda individer. I en diskussion om ungdomars narkotikaanvändning i riksdagens socialutskott vid mitten av 1990-talet avgav en representant för Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle följande utlåtande:

Till denna bild hör också en ungdomsvärld och en ungdomskultur som idag är oerhört upplevelseorienterad, med ett ständigt sökande efter nya kickar. Man får nog heller inte glömma bort arbetslösheten, även om den inte får tillmätas alltför stor betydelse vad gäller drogmissbruk. Men den arbetslösa underklassen är skraddarsydd för att hänga i gathörnen och slå ihjäl tiden, och tyvärr alltför ofta en och annan individ som råkar passera. (1996/97 SoU:10)

Det utdrag som citeras här är unikt i materialet, och då inte bara för att det påtalar den arbetslösa underklassens närmast nonchalanta utövande av dödligt våld, utan också för att den som citeras företräder en intresseorganisation och inte ett politiskt parti. Sammankopplingen av underklass, arbetslöshet och brottsproblematik är däremot inte ovanlig, i synnerhet inte under de senaste tio åren. Återigen är det i den nya, framväxande underklassen som dessa tendenser skönjs. En företrädare för Liberalerna gör detta klart i en motion från 2017:

300 000 nyanlända eller lågutbildade är fast i ett bidragsberoende och kan få gå många år i hopplös väntan på det första jobbet. Den stora klyftan i Sverige går mellan den som har ett arbete och den som inte har det. I utanförskapet växer en ny underklass fram, och här finns risk att gängkriminalitet och annan brottslighet får fäste. (Mot. 2016/17:3730)

Sambandet mellan arbetslöshet och brottslighet tycks här gå genom utanförskap. Arbetslösheten skapar ett utanförskap, som i sin tur skapar en ny underklass inom vilken gängkriminalitet och annan brottslighet kan få fäste. I det citerade utdraget nämns emellertid också ett annat med underklassen ofta förknippat begrepp, nämligen bidragsberoende. Bidragsberoende som retorisk figur flyttar inte nödvändigtvis fokus från arbetslösheten, men det förflyttar fokus från arbetsmarknaden till välfärdsstatens förmåner och skapar en ambivalens i sättet att förstå relationen mellan underklassen och arbetsmarknaden. Därigenom uppstår frågan om det är arbetsmarknaden som stänger ute underklassen från arbete eller om det är välfärdens förmåner som får den att inte vilja arbeta.

Bidragsberoende och ärvd utsatthet

Inom forskningen kring underklassen finns två olika sätt att förstå den moraliska faran med sociala förmåner. Å ena sidan har vi att göra med rationellt kalkylerande individer som inte finner incitament för arbete när ersättning ändå utgår, å andra sidan handlar det om individer som socialiseras in i en kultur där bidrag blir naturligare än arbete (Cruikshank 2000:30–31, Martin 2004:82). Även om sättet att förklara den moraliska faran skiljer sig mellan de olika synsätten implicerar båda ett skuldbeläggande av dem som mottar förmånen, något som flera forskare påpekat (Cruikshank 2000:30–31; Shildrick 2018:24).

Moralisk fara används inte som begrepp när underklassen diskuteras i den svenska riksdagen. Som nämnts ovan är däremot bidragsberoende ett begrepp som har kommit

att användas allt flitigare. Ofta är det borgerliga företrädare som använder begreppet i diskussioner om den nya underklassen, såsom i utdraget nedan ur ett inlägg från en ledamot för Liberalerna:

Därför blir jag orolig när jag tittar ut över Sverige och ser hur tudelningen på arbetsmarknaden blir allt tydligare och djupare. Vi ser framväxten av en ny underklass, där bidragsberoende går i arv från generation till generation. Barn växer upp i familjer där det inte finns någon koppling mellan att det finns mat på kvällen och att mamma och pappa har gått till arbetet på dagen. Barn växer upp i miljöer, i kvarter eller på orter där det växer fram en norm som innebär att arbetslöshet är okej och där kulturen är att man lever på bidrag och inte arbetar. Det är förödande för vårt välfärdssamhälle. Det är också förödande för tilliten till vårt samhälle för den bygger på att alla är med och bidrar och att människor inte lever på bidrag. (RP 2017/18:49, anf.50)

I det utdrag som citeras ovan framgår inte om den nya och bidragsberoende underklassen är utrikes född, men det blir tydligt i andra delar av inlägget att så är fallet. Det som skiljer det här anförandet från det tidigare citatet om bidragsberoende är att det tar upp fler av de tankefigurer som hör till underklassberättelsen. Här konstateras dels att det existerar en kultur där ”man lever på bidrag”, dels att bidragsberoendet går i arv. Frågan om arv kommer att behandlas något senare, och jag vill här stanna vid antagandet om en bidragskultur. Bidragsberoende tas upp i flera inlägg, men detta är det enda som nämner något om en kultur. Det talas om en kultur där ”man lever på bidrag och inte arbetar”, och det är inom denna kultur som barn växer upp och socialiseras in i bidragsberoendet. Kulturen och dess normer beskrivs vidare vara förödande för vårt välfärdssamhälle, det samhälle som ”bygger på att alla är med och bidrar” och inte lever på bidrag. Vad som underförstås i de här raderna, så som jag tolkar dem, är att bidragskulturen ses som något främmande och avvikande i det svenska samhället. Genom detta inlägg kan vi så även skymta de tankar om vilka som har gjort sig förtjänta av välfärdens förmåner, de som uttalades så explicit i den tidigare citerade motionen från Sverigedemokraterna.

Den andra intressanta tankefiguren i det här inlägget, den att bidragsberoende går i arv, är inte lika unik som framlyftandet av en bidragskultur, men ändå relativt ovanlig i riksdagsdebatten (se även Mot. 2017/18:4166). I de citerade raderna framställs på ett tydligt sätt hur barnen socialiseras in i föräldrarnas kultur av bidragsberoende för att själva som vuxna också de bli beroende av bidrag. Tanken om att sociala problem och avvikelser förs över till nästa generation är förstås inte ny. Den utgör en av hörnstenarna i Oscar Lewis begrepp fattigdomskultur (Lewis 1967[1965]:xli) liksom stommen i Gustav Jonssons teori om det sociala arvet (Jonsson 1967:225–226). Det här inlägget är heller inte det första som tar upp det vi skulle kunna kalla ett socialt arv, men det är det första och enda exemplet i materialet på att kultur och intergenerationella mönster kopplas samman.

Tankar om underklassen och socialt nedärvda problem förkommer även i diskus-

sioner om andra frågor än bidragsberoende och i inlägg som inte alls handlar om den nya och inflyttade underklassen, men då får vi gå nästan 30 år tillbaka i tiden. I den motion från Miljöpartiet som citeras nedan handlar det om kostnaderna för sjukvård och socialvård, och det verkar som om roten till det onda i detta fall anses vara arbetsmarknadens strukturomvandling under efterkrigstiden tillsammans med miljonprogramsområdena i sig:

Människor tvingades flytta in till tätorterna med motsvarande utarmning av landsbygden. Bostäder byggdes på löpande band i miljonprogrammet utan hänsyn till mänskliga och sociala aspekter. Det sociala skyddsnätet fungerade inte. Människor kände sig rotlösa och isolerade. Det var bäddat för svåra sociala och psykiska problem. Själv mord, barn- och kvinnomisshandel, alkoholism, narkotikaproblem, kriminalitet har ökat katastrofalt. Vi har fått en helt ny klass av socialt nedtrampade människor som utgör kanske 10–15 procent av befolkningen. Värst utsatta är som vanligt barnen, som sedan växer upp till trasiga människor och fortplantar detta dåliga sociala arv. Denna nya sociala underklass har inte bara sociala problem utan står också för merparten av våra snabbt stigande sjukvårdskostnader. (Mot. 1988/89: So499)

Språkbruket i inlägget ovan skiljer sig markant från det vi känner igen från uttalandena om den nya underklassen. Delvis är det också andra sociala problem som den i citatet omtalade underklassen drabbas av, och det är värt att notera att arbetslöshet inte är ett av dem. Här är det således den gamla, arbetande underklassen som är på tapeten, och det är inte arbetslösheten som skapar sociala problem utan flytten till tätorten och boendet i miljonprogramsområdena.

I riksdagsdebatten om underklassen var det just på 1980-talet som vissa bostadsområden började omtalas som en grogrund för sociala problem. Men det var först på 1990-talet som de nämndes mer frekvent och omtalades som problemområden. Det var också då som de började förknippas med arbetslöshet och bidragsberoende samt med en ny och framväxande invandrad underklass (Se t.ex. Mot. 1994/95:So277; RP 1999/2000:46 anf.180; Mot. 1994/95:Sf621). Kanske är det inte förvånande att det då var samma bostadsområden som i dag förknippas med underklass och utanförskap som ansågs utgöra problem. Medan underklassen i 1970-talets debatt framställdes som i första hand agrar, stod den från och med 1980-talet främst att finna i städernas förortsområden. Vare sig den är ny eller gammal, arbetslös eller i arbete, är det således just i miljonprogramsområdena som den urbana underklassen antas ha sin hemvist.

Diskussion och slutsatser

Medan begreppet underklass försvann från offentligheten i den amerikanska debatten i slutet av 1990-talet, har begreppets användning i Europa snarare fått ett uppsving sedan millennieskiftet, i synnerhet under det senaste decenniet (Wacquant 2022:189, 192). Bilden av begreppets ökade användning i Europa överensstämmer till stor del med bilden av hur det använts i den svenska riksdagen. Även om begreppet underklass har förekommit i riksdagsdebatten under alla decennier från 1970-talet och fram till våra dagar, har det använts betydligt flitigare under just de senaste 20 åren. Det har också gått från att i första hand användas av vänsterblocket till att under de senaste åren i undersökningen näst intill enbart användas av företrädare för högerblockets partier.

Underklassbegreppet har som visats ovan tillämpats på en mängd olika grupper. Det mest intressanta är dock att det i diskursen talas om två olika underklasser – en gammal och en ny. När det talas om underklass och sociala problem är det oftast den nya underklassen som åsyftas. De problem som denna sammankopplas med är först och främst bristande utbildning, arbetslöshet och bidragsberoende. Men sedan är det inte lika lätt att urskilja de konsekvenser som existensen av en underklass antas medföra. Sönderslitningen av samhället blir i vissa inlägg en konsekvens av underklassens framväxt, medan den i andra inlägg framställs som en orsak till dess uppkomst. På samma sätt är det med arbetslöshet och bristande utbildning: de framställs som problem inom underklassen samtidigt som de anses utgöra orsaker till dess framväxt.

Underklassdiskursen

I den följande diskussionen vill jag lyfta tre frågor. Den första gäller underklassen så som den framställs i riksdagen och dess relation till Wacquants olika bestämningar av underklassbegreppet (Wacquant 2022:66). Den andra rör relationen mellan det jag här har benämnt den gamla underklassen och den nya framväxande underklassen. Den sista frågan handlar om begreppets funktion och dess ökade användning i den riksdagspolitiska debatten.

Utifrån begreppets användning i riksdagen förefaller det som tidigare nämnts som om det är två olika underklasser som omtalas, dels en gammal, inhemsk och arbetande underklass, dels en ny, framväxande och till Sverige inflyttad underklass som inte är i arbete. Även om det finns undantag¹⁰ är det näst intill alltid så att omnämmanden av den nya framväxande underklassen föregås eller följs av ord som invandrad, etnisk eller nyanländ. Och när begreppet underklass används i sammanhang som inte implicerar migration och/eller etnicitet är innebörden en annan. Den gamla underklassen urskiljs genom dess position i en struktur av över- och underordning i samhället och den ställs i relation till överklassen, precis som i Myrdals underklassbegrepp. Det jag vill fästa uppmärksamheten på är att denna gamla underklass, när den ställs i relation till

¹⁰ Undantagen återfinns i ett mindre antal motioner eller anföranden som handlar om andra grupper, såsom pensionärer, funktionshindrade, hbtq-personer och doktorander med stipendier, som antas kunna bli en ny underklass.

överklassen, på ett tydligt sätt framställs som placerad i en hierarki, den ingår i en stratifiering av över- och underordning och den blir en del av samhällets klasstruktur. De hänvisningar som görs till det jag här kallar den gamla underklassen kan således anses höra hemma i Wacquants (2022:67–70) första bestämning av begreppet. Tilläggs kan också att begreppet underklass i denna betydelse enbart används av representanter för Vänsterpartiet och Socialdemokraterna.

Den nya underklassen utmärks däremot inte av sin position i samhällets klasstruktur. Dess bristande utbildning, arbetslöshet och bidragsberoende ger anledning till oro, men den synes förhålla sig fritt svävande i relation till samhällets struktur. Om den nya underklassen kan ses som förankrad på något sätt, gäller det platsen där den bor, det utsatta förortsområdet. Det är i dessa områden som arbetslösheten antas vara störst, och det är här som bidragskulturen antas uppstå och föras vidare till nästa generation. Det är vidare i skolorna i dessa områden som de bristande språkkunskaperna och den bristande utbildningen anses ha sin grund. Så är det också i dessa områden som kriminaliteten kan få fäste och otryggheten breda ut sig. I och med kopplingen till det utsatta området blir den nya underklassen också en grupp som befinner sig i utanförskap, och de problem som sägs vidhäfta denna underklass återfinns även i den politiska diskussionen kring utanförskap och utanförskapsområden (Dahlstedt & Eliassi 2018:217–218).

I riksdagsdebatten kring den nya, framväxande underklassen känner vi igen många av de karaktäristika som tillskrivs underklassen inom den moraliska underklassdiskursen, såsom asociala beteendemönster och avvikande kultur. Här finner vi arbetslösheten, den bristande utbildningen och beroendet av välfärdens förmåner. Men vi finner samtidigt, i och med den nya underklassens bundenhet till utsatta förortsområden, mycket som överensstämmer med det Wacquant (2022:97–99) kallar den neo- ekologiska bestämningen av underklassen. När det i riksdagen talas om den nya underklassen framstår det som om de sociala problemen har sitt upphov just i de utsatta områdena. Det är här de undermåliga skolorna finns, och det är här barnen inte lär sig tala svenska. Likaså är det dessa bostadsområden som framställs vara grogrunden för kriminalitet och för den kultur som normaliserar bidragsberoende i stället för arbete. Jag skulle därför vilja säga att det i högre grad är den neo-ekologiska bestämningen av underklassen som i första hand används i riksdagen när man talar om den nya underklassen, i alla fall under de senaste decennierna. Även om detta sätt att lyfta fram grannskapets effekter kan ses om ett slags skuldbeläggande av gruppen, är det dock först och främst området som ges skulden. Och även om framväxten av denna nya och farliga underklass antas skapa otrygghet och slita isär vårt samhälle, framställs gruppen i sig snarare som om den drabbas utan egen förskyllan. Den nya underklassen blir offer för kvaliteten på skolorna i det område den bebor, och det är den bristande utbildningen som skapar arbetslösheten. I den borgerliga diskursen om den nya underklassen blir dess medlemmar dessutom offer för både lagstiftning och välfärdsstat, enär det sägs vara lagarna på arbetsmarknaden som stänger dem ute från arbete på samma gång som välfärdens förmåner antas låsa in dem i bidragsberoende.

När det gäller relationen mellan den nya och den gamla underklassen måste vi

också se närmare på hur den gamla arbetarklassen framställs. Även denna underklass framstår ju ibland som offer. I de inlägg där underklassen ställs mot överklassen uttrycks inte bara en hierarkisering utan, såsom i inlägget från Vänsterpartiet om LOB ovan, också antaganden om en orättvisa i det att underklassen anses behandlas anorlunda än överklassen. Och ser vi närmare på det anförande från SD som handlar om pensionärer som en ny underklass, och som poängterar att alla måste vara med och bidra, framstår den underklass som åsyftas inte bara som offer utan närmast som hjältar. Pensionärerna framställs här som de som har byggt upp vår välfärd och som nu oförtjänt drabbas av ekonomiska svårigheter och därför kan benämnas som en underklass. I detta inlägg kan vi också se något av ett skuldbeläggande av den nya, inflyttade och arbetslösa underklassen som inte är med och bidrar. Underförstått ställs här således den gamla underklassens uppbyggnad av samhälle och välfärdsstat mot den nya underklassens nyttjande av välfärdens förmåner.

Ser vi däremot på den nya underklassen och de lösningar som presenteras av borgerliga partier för att förhindra dess framväxt framstår den gamla underklassen inte alls som hjältar eller offer, utan snarare som något av en bromskloss. I de borgerliga lösningarna, inför hotet om den nya underklassens framväxt, är det nämligen lagarna på arbetsmarknaden som sägs vara det stora problemet – och även om det inte uttalas i inläggen är detta lagar som gynnar den gamla underklassen som är i arbete. Även här ställs således den nya och den gamla underklassen mot varandra. Det är den gamla underklassens anställningstrygghet och kollektivavtal som enligt de borgerliga anförandena måste rivs upp för att ge plats åt den nya underklassen på arbetsmarknaden. Den som vill vara politisk skulle kunna dra resonemanget ännu längre och påstå att det som enligt den borgerliga retoriken måste ge vika för att hejda framväxten av den nya underklassen och sönderslitningen av samhället är just de reformer som lyfte den gamla arbetande underklassen ur dess ekonomiska utsatthet – till att bli en grupp som inte längre behöver betecknas som underklass.

Så till den sista frågan om vilken funktion som underklassbegreppet får i den politiska diskursen och hur man kan förstå dess förändrade användning. För att förstå den funktion som underklassbegreppet har i den politiska diskursen, och kanske också dess ökade frekvens i riksdagen, måste vi uppmärksamma den moraliska dubbelhet som finns i begreppets användning. Medan underklassbegreppet enligt utländsk forskning sällan framställs ha några positiva konnotationer och nästan alltid blir en nedsättande beteckning för att skuldbelägga dem som avses (se t.ex. Gans 1990:273–274, Mann 1994:95, Katz 2013:205–207, Garrett 2017:12–14), är dess användning i den svenska riksdagen inte entydigt nedsättande eller skuldbeläggande. I de senaste decenniernas debatt går det visserligen att finna likheter med de engelska och amerikanska underklassdiskursernas nyckelbegrepp och retoriska figurer, såsom bidragsberoende, det sönderslitna samhället och stigmatiseringen av vissa bostadsområden, men vi finner inte samma demonisering av underklassen i den svenska riksdagsdebatten.

Så som tidigare visats används underklassbegreppet med både positiv och negativ laddning. Men även då det ges en nedsättande betydelse framställs dess medlemmar i den svenska diskursen oftast som offer. Oavsett om beteckningen underklass fungerar

som en varning för ett framtida hot eller som en vädjan till moralisk indignation, framställs både den nya och den gamla underklassen som oförskyllt drabbad. Begreppet kan på så sätt sägas fungera som ett slags moralisk utsatthetsmarkör. Med dess hjälp kan de mest olika grupper pekats ut som förfördelade och ett varnande finger kan höjas för de konsekvenser som detta kan bära med sig i form av såväl marginalisering och utanförskap som kriminalitet och otrygghet.

Etiketten underklass är som visats ovan oerhört töjbar. Den kan appliceras på många och olika grupper, den kan användas oavsett partifärg och den användas för att väcka moralisk indignation såväl som rädsla. Kanske är det just denna egenskap hos begreppet, det vill säga dess elasticitet, som gör det till ett användbart och slagkraftigt politiskt argument (jfr Wacquant 2022:153). Frågan om *varför* användningen av begreppet underklass har ökat under de senaste decennierna kan den här studien inte ge svar på. Det vi kan konstatera är dock att idén om ett nytt slag av underklass, vilken kan sammankopplas med problem som arbetslöshet, bidragsberoende och kriminalitet, på ett markant sätt har ökat begreppets attraktivitet som politiskt argument inom högerblocket.

Referenser

- Alm, S., Bäckman, O., Gavanas, A. & Kumlin, J. (2010) *Utsatthetens olika ansikten. Begreppsöversikt och analys*. Arbetsrapport/Institutet för framtidsstudier 2010:13.
- Andersen, J. & Elm Larsen, J. (1995) "Underklassen – den nye farlige klasse?" *Social kritik* 37:61–84.
- Bengtsson, M. (2012) "Utanförskapet och underklassen. Mot en selektiv välfärdspolitik." *Fronesis* 40–41:177–188.
- Cameron, A. E., Cabaniss, E. R., & Teixeira-Poit, S. M. (2012) "Revisiting the Underclass Debate. Contemporary Applications to Immigrants and Policy Implications." *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 34 (1):23–42. <https://doi.org/10.1177/0739986311428812>
- Cruikshank, J. (2000) "Overcoming Essentialism. Notes on the underclass debate." *Alethia* 3 (1):29–35. <http://dx.doi.org/10.1558/aleth.v3i1.29>
- Dahlstedt, M. & Eliassi, B. (2018) "Slaget om hemmet. Värden, utanförskapanden och förorten som folkhemmet periferi." *Sociologisk forskning* 55 (2/3):203–223. <http://dx.doi.org/10.37062/sf.55.18190>
- Davidsson, T. (2016) "En diskursanalys av hur begreppet utanförskap artikulerades i den svenska riksdagsdebatten 2003–2006." *Socialvetenskaplig tidskrift* 17 (2):149–169. <http://dx.doi.org/10.3384/svt.2010.17.2.2485>.
- Dixon J, Carrier K, Dogan R. (2005) "On Investigating the 'Underclass'. Contending Philosophical Perspectives." *Social Policy and Society* 4 (1):21–30. <http://dx.doi.org/10.1017/s1474746404002155>
- Erler, A. H. (2012) "A new face of poverty? Economic crises and poverty discourses." *Poverty & Public Policy* 4 (4):183–204. <http://dx.doi.org/10.1002/pop4.13>
- Foucault, M. (1993[1971]) *Diskursens ordning*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Gans, H. J. (1990) "Deconstructing the Underclass. The Term's Dangers as a Planning Concept." *Journal of the American Planning Association* 56 (3):271–277. <http://dx.doi.org/10.1080/01944369008975772>.
- Garrett, P.M. (2019) "'Castaway Categories.' Examining the Re-Emergence of the 'Underclass' in the UK." *Journal of Progressive Human Services* 30 (1):25–45, <http://dx.doi.org/10.1080/10428232.2017.1399038>.
- Hancock, L. & Mooney, G. (2013) "'Welfare ghettos' and the 'broken society'. Territorial stigmatization in the contemporary UK Housing." *Theory and Society* 30 (1):46–64. <http://dx.doi.org/10.1080/14036096.2012.683294>.
- Hayward, K., & Yar, M. (2006) "The 'chav' phenomenon. Consumption, media and the construction of a new underclass." *Crime, Media, Culture* 2 (1):9–28, <https://doi.org/10.1177/1741659006061708>.
- Jonsson, G. (1967) "Delinquent boys, their parents and grandparents." *Acta Psychiatrica Scandinavica* 195:1–264, (diss).
- Katz, M. B. (2013) *The undeserving poor. America's enduring confrontation with poverty*. New York: Oxford University Press.

- Levitas, R. (1998) *The inclusive society? Social exclusion and New Labour*. Basingstoke: Macmillan.
- Lewis, O. (1967[1965]) *La Vida. A Puerto Rican family in the culture of poverty – San Juan and New York*. London: Secker & Warburg.
- Macnicol, J. (2017) "Reconstructing the underclass." *Social Policy & Society* 16 (1):99–108. <http://dx.doi.org/10.1017/s1474746416000403>.
- Mann, K. (1994) "Watching the defectives. Observers of the underclass in the USA, Britain and Australia." *Critical Social Policy* 14 (41):79–99. <http://dx.doi.org/10.1177/026101839401404105>
- Martin, S. (2004) "Reconceptualising social exclusion. A critical response to the neo-liberal welfare reform agenda and the underclass thesis." *Australian Journal of Social Issues* 39 (1):79–94. <http://dx.doi.org/10.1002/j.1839-4655.2004.tb01164.x>
- Petersson, G. (1995) *Arbetskadeförsäkring. Politik, byråkrati och expertis*. Linköping Studies in Arts and Science, 124.
- Robinson, F., & Gregson, N. (1992) "The 'Underclass': a class apart?" *Critical Social Policy* 12 (34):38–51. <http://dx.doi.org/10.1177/026101839201203403>
- Shildrick, T. (2018) *Poverty propaganda. Exploring the myths*. Bristol: Policy Press.
- Strindberg, August (2012[1884]) *Strindbergs lilla katekes för underklassen*. Stockholm: Karneval förlag.
- Svedgard, J. (2016) *The Return of the Poor. The Creation of a New Underclass and how it Constitutes Society*. Masteruppsats, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
- Wacquant, L. (2007) "Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality." *Thesis Eleven* 91 (1):66–77. <http://dx.doi.org/10.1177/0725513607082003>
- Wacquant, L. (2022) *The invention of the "underclass". A Study in the politics of knowledge*. Cambridge: Polity Press.
- Welshman, J. (2013) *Underclass. A history of the excluded since 1880*, andra utgåvan. London: Bloomsbury Academic.
- Wilson, W. J. (2012[1987]) *The truly disadvantaged. The inner city, the underclass and public policy*. Chicago: The University of Chicago Press.

Författarpresentation

Gunilla Petersson är lektor i socialt arbete vid Institutionen för kultur och samhälle vid Linköpings universitet och har tidigare forskat om bland annat arbetskadeförsäkringen och barnavårdsutredningar.

Gunilla Petersson
 Avdelningen för socialt arbete, IKOS
 Linköpings universitet
 601 74 Norrköping
 Gunilla.E.Petersson@liu.se